

M maailman ensimmäinen kansalliskartasto Suomi-kuvan rakentajana

Kalevi Rikkinen

Sata vuotta sitten, samaan aikaan, kun Suomea varjosti voimistuva venäläistämishukka, ilmestyi Suomen Kartasto 1899, maailman ensimmäinen kansalliskartasto. Tätä Suomen Maantieteellisen Seuran suurhanketta käytettiin sekä tieteellisiin että kansallisiin päämääriin. Karttojen avulla haluttiin osoittaa Suomen korkeaa sivistystasoa ja korostaa maan erillistä asemaa huolimatta valtiollisesta yhteydestä Venäjään. Sittemmin kartastosta on ilmestynyt uudet laitokset vuosina 1910, 1925, 1960, 1977–94 ja 1999. Juhlavuoden kunniaksi on Tieteiden talossa avattu kartastoja koskeva näyttely.

Sata vuotta sitten elettiin tieteellisessä tutkimuksessa ja opetuksessa voimakkaan kehityksen kautta. Maantieteen piirissä tutkimusmatkailijoiden maineet lisäsivät tieteenalan arvostusta niin, että maantieteestä tuli yksi tuon ajan "armahimpia lempilapsia", kuten aikakauskirja Valvojassa asia tuolloin ilmaistiin. Tilannetta kuvastaa hyvin mm. se, että Suomeen perustettiin kaksi maantieteellistä seuraa ja Helsingin yliopistoon maantieteen laitos. Tuon ajan suomalaisia maantieteljiöitä innosti erityisesti oman maan tutkiminen. Suomen Maantieteellisen Seuran tavoitteena oli alusta lähtien "edistää isänmaan maantieteellisten aineiden keräämistä ja tieteellistä käsittelyä". Tämä heijastaa myös Seuran tieteellisen julkaisusarjan nimi Fennia. Eniten huomiota Suomen Maantieteellisen Seuran toiminnassa on kuitenkin herättänyt Suomen Kartaston julkaiseminen.

Finlandia-kyltti esillä Venetsiassa 1881

Alkusyysyksen Suomen Kartaston laatimiselle antoi vuonna 1881 Venetsiassa kansainvälinen maantieteen kongressi. Järjestäjät kutsuivat nimittäin Suomen Tiedeseuraa osallistumaan kongressin yhteydessä järjestettyyn näyttelyyn. Tiedeseuran piirissä arveltiin ensin väheksyvästi, että vaikei Suomi voisikaan esittää näyttelyssä maailmalle mitään tieteellisesti merkittävää, niin pelkästään Suomen tunnetuksi tekeminen oli riittävä peruste osallistumiselle. Senaatti antoi Suomen Tiedeseuralle määrärahan osallistumista varten. Tilastollisen toimiston johtaja K. E. F. Ignatius valittiin valmistelemaan näyttelyä sekä myös edustamaan seuraa Venetsian kongressissa. Ignatius oli samaan aikaan tuolloin vielä epävirallisen maantieteellisen yhdistyksen puheenjohtaja ja hän ehdotti, että yhdistys toimittaisi kongressiin maantieteellisiä karttoja. Niitä alettiin tehdä myös Ignatiuksen johtamassa Tilastollisessa toimistossa sekä Muinaismuistoyhdistyksessä. Suomi asetti Venetsian näyttelyssä esille 27 karttaa ja 19 muuta teosta. Lisäksi Tiedeseura painatti näyttelyä varten kirjan Exposition Geographique Finlandaise, joka sisälsi Ignatiuksen kirjoittaman katsauksen Suomen maantieteen historiaan, sekä näyttelyluettelon. Kongressiin osallistui yli tuhat edustajaa ja näyttelyssä oli mukana 22 maata. Näyttelytilassa Ignatius raivasi Venäjälle varatusta huoneesta yhden seinän Suomelle omaksi osastoksi. Kaikki Suomen näyttelyesineet eivät kuitenkaan sopineet tähän tilaan, vaan osa jouduttiin asettamaan venäläisten näyttelyesineiden joukkoon. Näihin kaikkiin liitettiin kuitenkin suurikokoinen Finlandia-kyltti. Suomen osaston kartoista näyttelyn johto valitsi parhaiksi kolme eliömaantieteellistä karttaa:

1. Tohtori A.J. Mela: Kalalajien määrän muutokset Suomen eri osissa.
2. Tohtori J.A. Palme'n: Lintulajien määrän muutokset Suomen eri osissa.
3. Lyseon opettaja Hj. Hjelt (Vaasa): Plantorum vasculariumin esiintyminen Suomessa.

Nämä kartat saivat ensimmäisen asteen palkinnon "letter of distinction". Palkintoja ei kuitenkaan voitu ottaa vastaan, koska Suomella ei ollut virallista valtiollista edustusta kongressissa.

Sen sijaan Suomen Tiedeseura sai näistä kartoista palkinnon "First Class Diploma of Honour with Medal", joka vastasi kultamitalia ja oli korkein kunnianosoitus, minkä tieteellinen seura saattoi saada. Kartat ansaitsivat palkintonsa ainutlaatuisella esitystavallaan, mikä perustui tilastojen uudenaikaiseen hyväksikäyttöön temaattisten karttojen lähteenä. Myös Tilastollinen toimisto sai kunniakirjan kolmesta kartasta, jotka oli tehty Ignatiuksen johdolla. Valvojassa kyseisiä karttoja kuvattiin mm. seuraavasti: "Tohtori Ignatius on graafillisen merkitsemistävän oikoteitten ja sukkeliemien temppujen avulla näyttänyt toisessa kartassa Suomenmaan puutavaran viennin tilaa ja toisessa mitä lajia ja arvoa vientitavaramme yleensä on ollut määrättyjen vuosien kuluessa." Myös Muinaismuistoyhdistys oli asettanut esille neljä vihkoa saaden palkinnon "Second Class Diploma of Honour with Medal". Täten Suomen menestys näytelyssä osoitti vääräksi Tiedeseuran aiemman lausunnon, jonka mukaan Suomella ei olisi mitään esiteltävää sivistyneelle maailmalle. Päinvastoin näyttely oli osoittanut suomalaisen kartografian korkean tason. Myös osallistumisen toinen päämäärä, Suomen esittäminen erillisenä omaleimaisena alueena, onnistui. Suometar-lehti julkaisi näyttelystä 19.9.1881 yksityiskohtaisen, isänmaallishenkisen kirjoituksen. Venetsian näyttelyyn osallistuminen organisoitiin paljolti K. E. F. Ignatiuksen ansiota. Lisäksi hän järjesti jälkikäteen Venetsian näyttelyn aineiston Tilastollisen toimiston tiloihin. Osaltaan Ignatiuksen aktiivisuuden selittää se, että hän oli kirjoittanut Suomea koskevia teoksia ja oli parhaillaan valmistelemaan teosta "Suomen maantiede kansalaisille". Hän yhdisti kirjoissaan tilastot, maantieteen ja historian isänmaallisuuden.

Suuritöinen yleiskartta

Menestys Venetsian näyttelyssä rohkaisi maantieteilijöitä jatkamaan laatimista Suomen Maantieteellisen Seuran piirissä, kun se virallisesti perustettiin vuonna 1888. Tällöin kiinnitettiin erityisesti huomiota siihen, että laajin ja paras senhetkinen yleiskartta Suomesta (1:400 000) oli ilmestynyt jo vuosina 1862–1872, joten se oli vanhentunut. Seuran sihteeri J. A. Palmén kritisoi kartan vastaavan lähinnä taloudellisia ja hallinnollisia tarpeita, muttei riittänyt tieteellisten kysymysten kartografiseen käsittelyyn. Huomattava osa kartan tekemisessä käytetyistä venäläis-skandinaavisista kolmiomittauspisteistä sijaitsi virheellisesti 3-4 kilometrin päässä oikeasta paikasta. Esimerkiksi Suomen lounaisnurkka ulottui seitsemän kilometriä liiaksi länteen. Yleiskartan uudistamiseksi Seura asetti arvovaltaisen komitean, mikä yhdisti voimansa Keisarillisen senaatin vuonna 1889 asettaman karttaverkon uudistuskomitean kanssa. Yleiskartan tarkentamisessa tehtiin valtavasti tarkistusmittauksia. Samalla jouduttiin kiinnittämään huomiota karttojen vielä selkiytymättömään nimistöön. Monista paikoista oli käytössä useita eri nimiä. Myöskään kaksikielisyysongelmalle ei ollut vielä käytössä yleisesti hyväksytyä periaatteellista ratkaisua. Seura ottikin erityistehäväkseen nimistön vakiinnuttamisen. Työ kesti useita vuosia ja siihen osallistuivat monet Seuran jäsenistä, mutta myös suuren yleisön apuun vedottiin. Vastaavanlaista maantieteellisten nimien keräämistä ja tarkistamista oli suoritettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piirissä jo 1840-luvulta lähtien. Suomen Maantieteellisen Seuran kymmenhenkinen komitea julkisti vuonna 1893 suomen- ja ruotsinkielisen kuntien nimiluettelon. Se lähetettiin sekä viranomaisille että tietyille yksittäisille henkilöille. Heitä pyydettiin esittämään oma käsityksensä kunnan oikeasta nimestä, toisintonimistä ja niiden alkuperästä. Tarkistustyötä jatkettiin niin pitkään, että suomenkieliset ja ruotsinkieliset kuntien nimet voitiin julkaista Fenniassa vuonna 1899. Luettelossa esitetään suositeltavan nimen lisäksi sen taivutus, toisintomuodot ja nimeen liittyvää historiaa. Nimistötutkimukset tulokset näkyivät parhaiten uuden yleiskartan nimistössä ja Seuran julkaisuissa paikannimien muodon vakiintumisena.

Lukutaitoisen kansan esittely Lontoossa 1895

Suomen Maantieteellisen seuran piirissä oli ehditty tehdä paljon kartografista työtä vuoteen 1895 mennessä, jolloin järjestettiin kuudes kansainvälinen maantieteen kongressi Lontoossa. Menestys Venetsiassa rohkaisi Seuraa osallistumaan myös tämän kongressin yhteydessä järjestettävään näyttelyyn. Senaatti myönsi jälleen määrärahan valmistelutyöhön sekä kustansi yhden edustajan lähettämisen

Lontooseen. Edustajaksi kongressiin valittiin nyt Seuran sihteeri professori J. A. Palmén. Puuttuva englannin kielen taito esti Palménia yksin edustamasta Suomea, joten toiseksi edustajaksi valittiin professori E. R. Neovius.

Lontoon kongressiin osallistui 80 maantieteellistä seuraa ja 27 valtiota noin 1500 osanottajan voimin. Suomi jakoi näyttelyhuoneen Italian, Espanjan, Portugalin ja Venäjän kanssa. Suomi asetti näyttelyluettelon mukaan esille yhteensä 63 karttaa, diagrammia tai muuta julkaisua. Pääpaino oli uusissa käsinpiirretyissä kartoissa. Kartoista ja diagrammeista oli 46 valmistettu juuri tätä tilaisuutta varten. Näyttelyluettelon viimeisenä numerona oli suomalaisia tutkimusretkiä Kuolan niemimaalle vuosina 1887–92 esittelevä kokoelma julkaisuja, kartoja ja valokuvia. Tärkein yksittäinen teos oli Exposé des travaux géographiques exécutées en Finlande jusqu'en 1895 eli Suomessa vuoteen 1895 mennessä toimitettujen maantieteellisten töiden esittely.

Palmén ja Neovius raportoivat olevansa tyytyväisiä Suomen näyttelyosaston saamaan huomioon. Useat ulkomaiset asiantuntijat olivat ehdottaneet, että ainakin osa näytteillä olleista käsinpiirretyistä kartoista tulisi julkaista. Näyttelyä ihasteli erityisesti kunnioitettu maantieteilijä Elisée Reclus.

Muista kävijöistä mainittakoon professorit Neumayer, Supan, Bruckner ja Penck sekä ruhtinas Krapotkin.

Erityistä huomiota sai näyttelyssä Suomen koulujen lukumääriä ja sijoittumista kuvaava kartta sekä diagrammi, joka kuvasi Suomen kymmentä vuotta vanhempaa väestöstä "sivistyskannan mukaan". Diagrammi osoitti, että vuonna 1890 jo 75,4 prosenttia yli kymmenvuotiaasta osasi lukea. Lisäksi monet osasivat myös kirjoittaa (20,5 %). Tähän moneen muihin maihin verrattuna korkeaan kansansivistykseen kiinnitti huomiota muun muassa näyttelyyn tutustunut Yorkin herttuatar.

Erilliset kartat Suomen Kartastoksi

Lontoon kongressin jälkeen kokoelma oli esillä myös kotimaiselle yleisölle Helsingissä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran talossa, missä sijaitsivat myös Maantieteellisen Seuran toimitilat. Näyttelyyn tutustui Suomessakin useita satoja ihmisiä innostusta herättäen. Näyttelyn saama menestys johdatti Seuran jäseniä ajatukseen, että olisi syytä laatia erityinen Suomen kartasto. Seuran sihteeri J.A. Palmén kiteytti ajatukset sanossaan, että "Suomen Maantieteellisellä Seuralla on tässä tärkeä isänmaallinen velvollisuus täytettävänä".

Kartastoa suunnittelemaan asetettiin toimikunta, joka kävikin tehtävään käsiksi tarmokkaasti. Jo vuosikokouksessa huhtikuussa 1897 joukko kartoja oli painokunnossa. Vuotta myöhemmin oli osa kartoista kaiverrettu ja valmiimmat jo osaksi väritettykin. Myös tekstistä osa oli jo "puoliksi valmista". Vuosikokouksessa 28.4.1899 näytti siltä, että kartasto valmistuisi saman vuoden syksyksi Berliinin maantieteelliseen kongressiin tai ainakin Pariisin maailmannäyttelyyn vuonna 1900.

Suurin kiire tuli tekstiosan kanssa, jonka J. A. Palmén "pusersi esiin" jäämällä koko kesäksi Helsinkiin huolehtimaan kartaston valmistumisesta. Sitä mukaa kun tekstit valmistuivat, lehtori J. Poirot käänsi ne ranskaksi. Valmis kartasto esiteltiin ensi kertaa Seuran kokouksessa 25.9.1899

Suomen Kartasto 1899 ilmestyi suomen-, ruotsin- ja ranskankielisenä laitoksena. Se sisälsi 32 kartta-aukeamaa, joissa oli yhteensä 18 temaattista yleissilmäyskarttaa, 85 kartogrammia ja 33 diagrammia. Lisäksi kartastoon kuului 400 sivun laajuinen tekstinide. Kartasto antoi siis varsin monipuolisen kuvan Suomesta.

Piirrettiinkö itäraja tahallaan väärin?

Jokaisella kartaston kartalla on oma historiansa. Osa niistä oli ollut esillä jo Venetsian ja Lontoon näyttelyissä. Keskeinen merkitys kartaston valmistumisen kannalta oli kuitenkin sillä, että sen valmistamisessa oli mukana johtavia eri alojen tutkijoita sekä valtion keskusvirastojen johtohenkilöitä. Lisäksi on osoitettavissa, että kartoja varten tehtiin runsaasti perustutkimusta.

Aivan uusi oli mm. kartaston ensimmäinen lehti, jonka tekemisen vaiheista edellä on jo ollut puhe. Sen yhteydessä ilmenee samalla yksi kartaston tarkoituksiperistä: Suomen itsenäisenä alueena korostaminen. Kartassa on nimittäin Suomen itäraja eli suurruhtinaskunnan raja Venäjää vastaan piirretty lähes samalla tavalla kuin rajat Ruotsia ja Norjaa vastaan. Lisäksi kartassa oli nimi "Suomi-Finland", millä niin ikään korostettiin Suomen erityisasemaa. Venäjää edustava Suomen kenraalikuvernööri kiinnitti huomiota rajojen merkittämiskysymykseen ja lähetti Senaatille kirjeen, missä

"pyydettiin Keisarillista Suomen Senaattia ryhtymään toimenpiteisiin, jotta maantieteellinen seuran uudesti julkaisemassa Suomen atkaksessa Suomen Suuruhtinaanmaan ja Venäjän Keisarikunnan välinen raja merkittäisiin toisin kuin valtakunnan välinen raja". Mainittakoon, että Suomen Kartastossa 1910 huomautus noteerattiin siten, että Suomen Ruotsin ja Norjan vastaisten rajojen leveyttä kavannettiin himpun verran, tuskin silmin havaittavasti.

Luotettavat henkilöt tiedonlähteenä

Myös ilmastokarttojen tekoon liittyi monipuolinen aineiston keruu ja muokkaus. Tietoja lumen paksuudesta kysyttiin "luotettavilta henkilöiltä" maan eri puolilta, koska mitään virallista havainnontekoverkkoa tällaisten tietojen keräämiseksi ei vielä ollut olemassa. Samoin tietoja hallasta kerättiin lomakkeilla "luottaen kansalaisten suosiolliseen myötävaikutukseen". Kyselemällä saatujen tietojen ohessa käytettiin myös mm. sanomalehtien arkistotietoja kartoitettaessa hallavahinkojen laajuutta.

Maatalouskartat ja niihin liittyvän tekstin teki professori E. R. Neovius. Kartoissa esitettiin samalla metodilla eri maataloustuotteiden määrä kunnittain neliökilometriä kohti. Tämä kartaston osa oli varsin laaja, koska sotilasviranomaiset tukivat tällaisten karttojen aikaansaamista. Everstiluutnantti Max Alftan, Suomen Kartaston toimituskunnan sotilasjäsen, auttoi ilmeisen salaisena pidettyjen tietojen saamisessa viljelykasvien sadosta vuosina 1893–95 sekä karjan määrästä vuonna 1995.

Muutenkin Suomen Kartaston ja sotilaallisten julkaisujen valmistaminen kulkivat rinta rinnan. Max Alftan toimitti nimittäin samanaikaisesti uutta painosta kirjasta Militärstatistik öfversigt öfver Storforsändömet Finland. Yhteistyön tuloksena mm. tietoliikennekartta laadittiin uusimpien tietojen perusteella. Myös Suomen rannikkojen kartat tarkentuivat. Merikarttoihin merkittiin majakat, luotsiasemat, luotsattavan matkan pituus, satamat ja maihinousupaikat.

Maailman ensimmäinen

Valmistuttuaan vuonna 1899 Suomen Kartasto oli lajissaan maailman ensimmäinen kansalliskartasto. Seuraavaksi ilmestyi Kanadan kansalliskartasto vuonna 1906. Sittenkin, erityisesti toisen maailmansodan jälkeen, on kansalliskartastojen julkaiseminen ollut vilkasta, kun maailman valtiot tehostivat kansallista tiedonvälitystään, ja vasta itsenäistyneet valtiot pyrkivät tekemään maataan tunnetuksi. On ymmärrettävää, että myös Suomen Kartastoa haluttiin levittää mahdollisimman laajalle.

Kun Suomen Kartasto oli esitelty ensimmäisen kerran Seuran kokouksessa, esiteltiin se heti sen jälkeen Berliiniin kansainvälisessä maantieteen kongressissa 28.9.–4.10.1899. Seuraa edustivat tässä kongressissa jälleen E. R. Neovius ja J. A. Palmén, kartaston toimikunnan puheenjohtaja ja sihteeri. Kartasto esiteltiin kongressille 2. päivänä lokakuuta, jolloin professori Neovius piti noin 20 minuutin esittelypuheen.

Kotimaassa Uusi Suometar ehti jo lokakuun 7. päivän lehdessä kertoa esittelytilaisuudesta mainiten, että Kartaston ranskankielistä laitosta jaettiin 200 kappaletta "seurain edustajille ja muille kuuluisille henkilöille". Mm. Saksan valtionkansleri, joka sai kartaston, "antoi myötätuntoisuuttaan Suomea kohtaan". Edelleen lehti kertoi: "Prof. Neoviuksen esitelmän jälkeen osoittivat kuulijat kauan kestäväillä suosionosoituksilla mieltymystään Suomeen. Lausuttiin, että Suomi on toteuttanut sen, minkä kaikissa maissa pitäisi olla maantieteilijöiden asia."

Palattuaan Berliinistä Neovius matkusti Pietariin. Hän jakoi siellä Seuran nimissä Kartastoa useille arvovaltaisille henkilöille. Näitä olivat mm. ministerivaltiosihteeri v. Plehwe, suuriruhtinas Konstantin Konstantinowitsch sekä kreivi F. v. Heyden. Matkalta palattuaan Neovius kävi luovuttamassa Kartaston myös kenraalikuvernööri Bobrokoville. Muuten Kartastoa esiteltiin tarkemmin kotimaassa runsaslukuiselle yleisölle vasta joulukuun 1. päivänä yliopiston juhlasalissa runsaslukuiselle yleisölle. Samoihin aikoihin alkoivat nimittäin ilmestyä ensimmäiset suomenkieliset kappaleet sitä mukaan kuin "huolellinen sitomistyö edistyi".

Ulkomailla alkoi tulla heti palautetta. Kun Kartasto julkistettiin Berliinissä, ilmestyi Stockholms Dagbladetissa erikoiskirjeenvaihtajan artikkeli "Suomen päivästä" Berliinin kongressissa: "Kun esitelmänpitäjä oli päättänyt, kuului salista yksimielinen hyväksymismyrsky. Osaston puheenjohtaja kenraaliluutnantti v. Tillo lausui onnittelunsa tämän niin etevästi valmistetun teoksen johdosta. [...] Oli liikuttava hetki, kun

tieteellinen maailma lausui myötätuntensa sivistyskansalle sen taistelussa raakalaisuutta vastaan." Myöhempiä tähtihetkiä, missä maailman ensimmäinen kansalliskartasto kiilloitti Suomi-kuvaa maailmalle, oli Pariisin maailmannäyttely vuonna 1900, missä sille myönnettiin kultamitali.

Kirjoittaja toimii professorina Helsingin yliopiston maantieteen laitoksella.

